

**UNIVERZITA KONŠTANTÍNA FILOZOFA
FILOZOFICKÁ FAKULTA
KATEDRA FILOZOFIE**

PHILOSOPHICA 6

Nitra 2006

*Oponenti: Prof. PhDr. Jaroslav Martinka, CSc.
Prof. PhDr. Lukáč Ján Veverka, CSc.*

*© Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre
ISBN 80-8050-677-9*

Vážení čitatelia,

dostáva sa Vám do rúk „Philosophica 6“, ktorá na našej katedre vychádza v pravidelnej periodicite od roku 1993 ako čiastkový výsledok teoretických aktivít pracovníkov katedry filozofie FF UKF, ako aj kolegov z iných univerzít v Slovenskej republike.

Zborník nie je ladený monotematicky. Naopak, nastoľuje širokú škálu filozofických problémov a prístupov, prezentuje rad významných a značne odlišných osobností z oblasti filozofie. Napriek uvedenej skutočnosti, ktorá je dôsledkom vyhranenej odbornej zameranosti jednotlivých prispievateľov, existuje minimálne jeden očividný „zjednocujúci“ aspekt a tým je skutočnosť, že všetky štúdie v nami predkladanom zborníku sa pohybujú v horizonte filozofického myslenia 20. storočia. K uvedenému obsahovému zameraniu nás viedla súčasná absencia odbornej a tak potrebnej literatúry v podmienkach našej fakulty.

„Philosophica 6“ by mala v prvom rade poslúžiť študentom odboru filozofie a príbuzných disciplín ako základný informatívny zdroj pre pochopenie zložitého a mnohvrstevného spektra filozofických smerov 20. storočia a zároveň môže byť určitým odrazovým mostíkom aj pre osvojenie si nových filozofických iniciatív 21. storočia. Vyjadrujeme presvedčenie, že uvedené štúdie budú inšpiratívne nielen pre študentov uvedených odborov, ale aj pre širšiu odbornú verejnosť.

Vydanie zborníka bolo realizované za aktívnej podpory vydavateľstva IRIS Bratislava, za čo mu vyjadrujeme poďakovanie.

Zostavovatelia

OBSAH

Namiesto úvodu	7
1. Kaliský Ján „Skeptická otázka v súčasnej dejinnej situácii“	17
2. Jonášková Gabriela „Formovanie hlasistického hnutia“	35
3. Dříza Jan „Filozofická teológia Paula Tillicha“	47
4. Vašek Martin „Boh a sloboda“ (Filozofické východiská a aspekty Rahnerovho chápania slobody)	57
5. Mandová Tatiana „Význam a prínos osobnosti Losského do európskeho filozofického myslenia“	75
6. Kaliský Ján „Obdobie „post“, Montaignove a naše“	93
7. Mitterpach Klement „Čas otázky bytia“	109
8. Bugár Jozef „Sémantika vo Wittgensteinovom logicko-filozofickom traktáte“ ..	119
9. Predanocyová Ľubica „Exkurz do hodnotovej etiky“	131
10. Jakubovská Viera „Ontologický rozmer umenia a princíp aktualizácie vnímania“	141
Kontaktné adresy	163

Namiesto úvodu

Filozofia sprevádza našu európsku civilizáciu už viac ako 2 500 rokov. O jej minulosti máme veľa poznatkov. Akú však bude mať budúcnosť? Odpovede na túto otázku určite nie sú ani jednoznačné, ani jednoduché. Nazdávam sa, že čiastkovú odpoveď nájdeme pri pohľade na filozofické smery 20. storočia, pri odhaľovaní ich špecifickostí a osobitostí.

Filozofické myslenie 20. storočia sa neuberá smerom k vytváraniu veľkých alebo celostných systémov, ale skôr sa začína posúvať do kritických reflexií, analýz, a smeruje k odmietaniu predchádzajúcich snáh o komplexné postihnutie sveta a človeka v ňom. Uvedený posun má bezpochyby širšie príčiny a súvislosti. Jednou z nich je aj ideodynamika sveta 20. storočia. Ten sa pred očami človeka začína meniť s takou intenzitou, ktorú doposiaľ predchádzajúce generácie nespoznali. Väčšina historikov, filozofov a ďalších vedcov sa domnieva, že 20. storočie označuje obdobný obrat, aký zaznamenala doba okolo roku 1500, iní sa domnievajú, že zmeny sú ešte prenikavejšie. Je nespochybniteľné, že predchádzajúce storočie so svojimi politickými, duchovnými, ekonomickými a, pochopiteľne, vojenskými otrasmami v podobe revolúcií, svetových vojen, terorizmu, technickými premenami našej existencie nevytvára priaznivú klímu pre konštruovanie zložitých filozofických systémov (typu Hegelovej dialektiky), avšak o to nástojčivejšie kladie otázky o samotnom zmysle a postavení človeka v kvalitatívne meniacom sa svete.

Filozofické teoretické konštrukcie ako aj snahy o prepojenie filozofického myslenia s inými vednými disciplínami – to všetko vytvára bohatý a rôznorodý kaleidoskop mien, ktoré koniec koncov môžeme nájsť práve tak v matematike, sociológii, literatúre atď. Chcem tým iba naznačiť, že filozofické problémy 20. storočia sú súčasťou tém a riešení mnohých odborov, ako aj to, že filozofická problematika sa prelína, ovplyvňuje a je ovplyvňovaná nezvyčajne širokým smerom, ktorý môže byť, s určitým nadsadením, porovnateľný s počiatkami antickej filozofie. Filozofia je konfrontovaná s objavmi modernej fyziky (A. Einstein a jeho teória relativity, M. Planck a ďalší), kvantovou mechanikou a jadrovou fyzikou, rovnako aj s matematikou, biológiou alebo medicínou (K. Lorenz, F. von Weizsäcker a iní). Psychológia svojím objavom sféry nevedomia a jej úlohy v ľudskom živote, ako aj Freudova teória

psychoanalýzy najviac ovplyvnili filozofiu, ale aj umenie a literatúru. Filozofické myslenie 20. storočia a jeho vývoj ovplyvňuje celý rad ďalších humanitných disciplín, najmä sociológia a história.

Pokúsme sa aspoň rámcovo vymedziť a obsahovo charakterizovať širokú škálu myšlienkových prúdov minulého storočia.

Už 19. storočie vnieslo do filozofie a osobitne do problematiky poznania nové prístupy, ale aj nové nároky. Ich reprezentantom (toto storočie je vnímané ako storočie technickej a vedeckej revolúcie a všeobecného optimizmu z pokroku exaktných vied) sa stal predovšetkým široký prúd tzv. **s c i e n t i z m u**.

Filozofické smery, ktoré patrili ku scientizmu, ostro odmietali celú filozofickú tradíciu, ktorú vnímali ako špekulatívnu a v tomto zmysle vystupovali najmä proti Hegelovi. Usilovali sa vrátiť k základom každej vedy (lat. scientia), t.j. ku skúsenosti a nájsť také metodické postupy, ktorými by sa stalo skúsenostné poznanie spoľahlivé a použiteľné. Najsilnejším filozofickým prúdom v rámci scientizmu bol pozitívizmus, ktorý sa v 20. storočí prezentuje v podobe tzv. **novopozitívizmu**.

Novopozitívizmus bol ešte prísnejší a zásadovejší k filozofickej tradícii ako jeho predchodcovia 19. storočia. Aj on odmietal špekulatívnu metafyziku a uznával zásadné prednosti metód prírodných vied, zužoval však ešte ostatky toho, čím sa mala filozofia zaoberať. Ozajstná vedecká filozofia je podľa novopozitívizmu možná iba ako analýza vedeckého vyjadrovania, v konečných dôsledkoch teda ako **analýza jazyka**. Označuje to napr., že významnejšia ako odpoveď na otázku „Čo je substancia?“ je odpoveď na otázku „Aký je význam pojmu substancia?“, resp. za akých podmienok môže pojem „substancia“ význam získať alebo stratiť a aké kritériá musia platiť, aby o tom bolo možno rozhodnúť. Ak sa podarí preukázať, že podľa určitých kritérií pojem „substancia“ význam nemá, potom bude otázka „Čo je substancia?“ zrejme zle postavená a nebude nutné na ňu hľadať odpoveď.

Základnou disciplínou sa preto stáva logika (stade aj názov pre prvú fázu novopozitívizmu „logický pozitívizmus“ alebo „logický empirizmus“). Snahou bolo vytvoriť univerzálnu jazykovú bázu, ktorá by bola spoľahlivo logicky skonštruovaná a ktorá by slúžila svojou prehľadnosťou ako meradlo pre určovanie toho, či jednotlivé vedecké výpovede majú alebo nemajú zmysel, či sú správne zostavené a či ich pojmy majú nejaký zmysel. Charakteristickým je v tomto smere

filozofický základ náuky významného iniciátora a inšpirátora novopozitivismu **Bertranda Russella** (1872-1970).

Russellov tzv. neutrálny monizmus vychádzal z presvedčenia, že sami nemôžeme nijako preukázateľne určiť, či a v akej podobe existuje hmota alebo duch. Jediné, čo nám ostáva je to, že naše pocity, prvé skúsenosti musíme brať ako jednoducho prítomné neutrálne fakty. Nemá zmysel uvažovať o tom, skade pochádzajú a aká je ich esencia. Jednoducho sú tu a jediné, čo je možné, je podriaadiť ich starostlivej analýze, tj. podať ich opis a triedenie podľa logických pravidiel a väzieb.

Koncepciou B. Russella bol inšpirovaný aj raný **Ludwig Wittgenstein** (1889-1951), ktorého myšlienky, vyjadrené v diele „Tractatus logico-philosophicus“, možno sformulovať nasledovne: Svet je súhrnom faktov, nie vecí. Skutočnosť sa neprezentuje ako súhrn nejakých hotových objektov, ale ako sieť vecných stavov. Nevidím strom (vec), ale „to, že strom je krivý“ (teda stav vecí, fakt). Fakty môžu byť elementárne a komplexné. Obrazom faktov sú naše myšlienky, ktoré vyjadrujeme pomocou viet. Medzi štruktúrou faktov a viet tak existuje súvislosť. Aby sme mali istotu, že určitou vetou vyjadrujeme pravdivo stav vecí, musíme mať možnosť jednoznačného zistenia, že táto veta korešponduje s faktom, ktorý vyjadruje. To je možné dosiahnuť tým, že starostlivou analýzou jazyka nájdeme tzv. elementárne výrazy, pretože v nich môže byť požadovaná analýza najspolahlivejšia. Cieľom filozofie je práve táto analýza.

Wittgenstein priamo ovplyvnil skupinu mysliteľov, ktorí vytvorili vplyvný smer novopozitivismu, tzv. Viedenský krúžok, ktorý predstavoval myšlienkové jadro tohto filozofického smeru – logický pozitivismus. Zaradujeme k nemu O. Neuratha, P. Franka, M. Schlicka a R. Carnapa.

Logický pozitivismus však postupne ukázal svoje vlastné obmedzenia. Bolo stále zrejmejšie, že prácu s jazykom nie je možné redukovať len na reťazenie jazykových výrazov a na ich formalizáciu. Jazyk je predsa oveľa bohatší kultúrny fenomén. Pomocou jazyka nepodávame len strohú informáciu, ale vyjadrujeme ním aj svoje rozpoloženie, náladu, očakávanie a pod. Čisto formálna analýza vety tieto rovnako dôležité aspekty nedokáže podchytiť. Preto sa oblasť novopozitivistických výskumov musela zákonite rozšíriť. Uvedomoval si to najmä americký logik C.W. Morris a v nadväznosti naňho aj neskorý R. Carnap. Okrem výskumu formálnych vlastností výrazov a vzťahov

medzi nimi (teda okrem logickej syntaxe) bolo potrebné venovať sa ešte vzťahom výrazov k tomu, čo označujú (sémantikou) a najmä akcentovať pozornosť na to, za akých podmienok a za akým účelom sú výrazy vyslovené (jazyková pragmatika). Tým sa modifikoval doterajší logický pozitivismus v tzv. logický empirizmus.

Všetky tieto posuny viedli najmä po II. svetovej vojne k premene filozofickej práce s logikou a jazykom. Zjednodušene možno povedať, že myslitelia, blízki novopositivismu, prestali usilovať o nájdenie univerzálneho a formalizovaného jazyka vedy a jednotných kritérií pre posudzovanie správneho vedeckého vyjadrovania, ale začali sa sústreďovať na teoretické problémy prirodzeného jazyka. Hovoríme preto o tzv. analytickej filozofii a medzi ich najvýznamnejších predstaviteľov sú zaradovaní J.L. Austin, P.F. Strawson, J.W. Searle, W.V.O. Quine, D. Davidson a iní.

Filozofia prirodzeného jazyka nechápe jazyk len ako nástroj, ktorý je možno formalizovať, ale ako jednu z komplexných činností, ktorá má svoje sociálne a historické podmienky, ktoré je potrebné rešpektovať. Nejde sa teda primárne ani tak o formalizáciu, ale skôr o využitie toho, čo tento jazyk už sám dokáže, ako pôsobí.

Nemecký filozof **Jürgen Habermas** (1929) rozvíja tieto myšlienky do tzv. teórie komunikatívneho konania. Tvrdí, že človeku je okrem inštrumentálneho konania (zameraného na dosiahnutie cieľa, účelu alebo zisku) vlastné aj komunikatívne konanie, zmyslom ktorého je dorozumenie s druhým človekom. Účinnosť tohoto konania však závisí od splnenia istých podmienok komunikácie: zrozumiteľnosti, dôveryhodnosti, presvedčivosti atď. Komunikatívne konanie je čosi prirodzené a pôvodné, pretože bez intersubjektívnej zrozumiteľnosti nemôžem očakávať žiaduci výsledok nijakého konania. Habermas usudzuje, že súčasná doba túto sféru narušuje – do sféry komunikatívneho konania zasahuje nekompetentne inštrumentálne konanie. Napríklad reklama a jej slogany nepredstavujú nič iného ako vtrhnutie racionálno-účelového konania do komunikácie (snaha subjektu, ktorý mňa reklamou oslovuje, dosiahnuť ekonomický zisk). Obdobne je tomu aj v politike. Sila argumentu, podotýka Habermas, je tým väčšia, čím viacej peňazí má ich iniciátor na ich zverejnenie a následné presadzovanie. Tým sa narušuje prirodzená sféra medziľudskej komunikatívnej spolupatričnosti a jednotlivé subjekty sa vzájomne odcudzujú, nechávajú sa ovládať propagandou a médiami.

Habermas chce preto rozpracovať teóriu podmienok, pri ktorých je možná normálna – neporušená intersubjektívna komunikácia, a z nej odvodiť dôsledky pre sociálnu a politickú prax.

*Súčasťou zvýšeného záujmu o jazyk sa stal ešte jeden vplyvný filozofický smer, prezentovaný najmä vo frankofónnej oblasti, štrukturalizmus. Jeho zakladateľ, francúzsky lingvista **Ferdinand de Saussure** (1857-1913) tvrdil, že jazykové útvary sú konvenčne dohodnuté znaky, ktoré nemajú nijaký vzťah k tomu, čo označujú (k mimojazykovej skutočnosti). Význam jednotlivých jazykových výrazov (napr. slov) nie je možné zisťovať skúmaním ich vzťahu k reálnym objektom, ale určením ich miesta v štruktúre jazyka ako celku.*

Saussurova myšlienka čoskoro rozšírila sféru štrukturalizmu aj na opis nejazykových javov. Štrukturalisti usudzujú, že vlastne každé súcno získava svoje určenie len vďaka tomu, na akom mieste štruktúry všetkých ďalších súcien sa nachádza. Posudzovanie skutočnosti ako štruktúry „miest“ sa stalo hlavným metodologickým východiskom pre lingvistické disciplíny. Tak napr. Claude Lévi-Strauss (1918) aplikoval štrukturalizmus na výskum prírodných národov, ich príbuzenských a sociálnych vzťahov, ich myslenia a mýtov. V ostatných rokoch 20. storočia zaznamenal veľký rozvoj neoštrukturalizmus (postštrukturalizmus), v rámci ktorého zaujíma významné postavenie Michael Foucault (1926-1984).

Pozitivismus a novopozitivismus sa domnievali, že za základ opisu sveta je možné považovať tzv. fakty – empiricky dokázateľné a experimentálne preukázateľné danosti. Spoliehali sa na to, že fakty sú objektívne a verifikovateľné. To, čo nie je možné vykázať ako fakt, to nepatrí do vedy.

*Ale už na prelome 19.-20. storočia sa toto scientistické stanovisko dostalo do serióznej krízy a najmä v teórii poznania spôsobilo akúsi **antiscientistickú** reakciu.*

Predovšetkým sa stalo očividné, že striktný nárok na to, aby predmetom vedy bol objektívny fakt, neobstojí v spoločenských vedách. Je azda historická udalosť (napr. pád berlínskeho múru) rovnakým faktom ako nejaký chemický proces, pozorovaný za prísnych experimentálnych podmienok v laboratóriu? Je postačujúce pri opise pádu berlínskeho múru zobrať jednotlivé „objektívne“ fakty, svedectvá súčasníkov, diplomatické protokoly, ohlasy v masmédiách a pod.? Takto postavená otázka vyvoláva podozrenie, že to tak nie je. História je plná

udalostí, o ktorých sa nie vždy uchovali vyčerpávajúce svedectvá, a navyše aj tú na prvý pohľad „bezproblémovú“ historickú udalosť je potrebné zaradiť do širšieho sociálno-politického kontextu a vysvetliť ju. História je tu preto, aby sme jej porozumeli, a nie preto, aby sme ju iba opísali a archivovali. Práca s historickými „faktami“ si preto žiada úplne odlišné metódy ako skúmanie chemických procesov.

Najvplyvnejšou reakciou proti scientizmu v spoločenských vedách bola na prelome 19.-20. storočia **filozofia života**, ktorej hlavným predstaviteľom bol **Wilhelm Dilthey** (1833-1911).

Dilthey podčiarkoval, že zatiaľ čo prírodné vedy sa môžu do určitej miery uspokojovať s doterajším faktickým objektivizmom, potom duchovné vedy musia byť postavené na úplne inej báze a na odlišných východiskových postulátoch. V duchovnej oblasti každý zdanlivo samostatný fakt je zasadený do zväzku ďalších významov, a iba v ňom možno odhaliť plnohodnotný zmysel jednotlivých faktov. Týmto významom je pre ich „pravdivé“ uchopenie potrebné nejako porozumieť. Tu podľa Diltheya nepomôže abstraktný opis, ale vcítenie sa, pochopenie, znovuprežitie. Dilthey tak zaviedol do modernej filozofie nové uchopenie pojmu života ako akejsi jednotky porozumenia, resp. obrátil pozornosť na prežitkové stavy subjektu.

Obdobne nazeral na život ako na tvorivý princíp významný francúzsky filozof **Henri Bergson** (1859-1941), zaradovaný zvyčajne takisto k filozofii života, prípadne k tzv. vitalizmu.

Bergson považuje za základný rozmer skutočnosti čas, priestor je voči nemu až odvodený. Nejde sa tu však o čas lineárny, s ktorým pracuje napr. fyzika. Každý jav (dej) je sprevádzaný časovým rozprestieraním, ktoré mu môže prisúdiť len určitý zážitok, ktorý je ním vyvolaný – je teda sprevádzaný spomienkou, pamäťou. Čas rozhoduje o dianí, premenlivosti a vzniku, má teda tvorivú povahu. A pretože naše vedomé prežívanie a v konečnom dôsledku život ako organická sila je zásadne spätý práve s časom (nie s priestorom), je aj život tvorivým princípom. Je sústavným prelievaním z prítomnosti do minulosti a budúcnosti. Vždy sa usiluje „zadržať to, čo už nie je, vopred si predstaviť to, čo ešte nie je“. Život sa „prestiera“, je trvaním a všetko, čo vstrebáva, je ním aktívne pretvárané. Hmotné predmety, ktorými sa zaoberajú exaktné vedy, sú preto čímsi, čo je vo vzťahu k tvorivému životnému elánu až odvodené. Hmota pre nás vystupuje ako niečo, čo už náš život zvládol, čo pretvoril.

Pozitivismus, ako sme poznamenali, vníma realitu ako súhrn faktov. Niektorí myslitelia už na prelome 19.-20. storočia upozorňovali na to, že fakt je niečo, čo nie je jednoducho iba dané, ale čo my sami musíme nejako konštruovať. Ešte predtým, ako sa nejaká časť reality stane faktom, musí prejsť našimi skúsenostnými aktmi. To ale znamená, že nás musela táto časť reality čímisi zaujať, že pre nás musí mať nejaký význam. Stade už bol iba krôčik ku kladeniu nasledovných otázok: Ako sa v našej skúsenosti konštruuje fakt, predmet čiastkových vied? Aké aktivity sú potrebné v našej skúsenosti, čím sú spôsobené, akú majú tieto aktivity štruktúru? Tieto a ďalšie obdobné otázky si postavil **Edmund Husserl** (1859-1938), zakladateľ fenomenológie.

Pretože aj pozitivistický fakt je konštrukciou pozorujúceho subjektu, vznikla potreba dostať sa „k veciam samotným“ – otvoriť priestor našej skúsenosti, na ktorej by bolo bez akýchkoľvek pochybností zrejmé, že to, čo sa ukazuje, ukazuje sa také, aké je. Koncept vedy, ktorá by za pomoci metodologickej redukcie takú skúsenosť dokázala odokryť, je práve Husserlova fenomenológia.

Prirodzene, nie všetko, čo Husserl myšlienkovy sformuloval, bolo bez problémov. V jednom je však význam jeho učenia zásadný. Ako je známe, pokúšal sa o zostup k svetu tak, ako ho zakúšame v jeho prirodzenosti ešte predtým, ako ho vedecky spracujeme. Husserl bol jedným z prvých mysliteľov 20. storočia, ktorí si uvedomili, že Európa, postavená na jednostrannej vedeckej orientácii, stojí na pokraji krízy. Táto kríza vznikla z toho, že moderná veda nerozumie už prirodzenému svetu, z ktorého pôvodne vzišla a ktorého interpretáciu mala vyjadriť. Ľudstvo žije v cudzom svete vedeckých konštrukcií a podriaďuje sa ich nárokom. Návrat k prirodzenému svetu je tak pre Husserla prvoradou úlohou súčasnosti. Je to návrat ku zdrojom, v ktorých rozumieme sebe aj prírode, ale tiež návrat k tomu, aby sme si uvedomili svoju zodpovednosť za to, ako existujeme a ako „nakladáme“ s realitou.

Na Husserla nadviazalo veľké množstvo mysliteľov. Niektorí dospeli k záveru, že fenomenológia sa dá použiť aj na výskumy bytia (napr. Martin Heidegger, najvýznamnejší Husserlov žiak). K ďalším pokračovateľom patria napr. Eugen Fink, Ludwig Landgrebe, Maurice Merleau-Ponty, Emmanuel Lévinas, Hans Georg Gadamer, Jan Patočka.

Do vývoja filozofického myslenia výrazne zasiahol už spomenutý **Martin Heidegger** (1889-1976). Existencializmus vďaka práve Heideggerovi za mnohé iniciatívne podnety. Samotný Heidegger však

odmietol zaraďovať sa k prúdu existencializmu, skôr sa považoval za predstaviteľa fenomenológie, orientovaného na ontologické výskumy.

Heidegger označoval nositeľa našej existencie pojmom *Dasein* (tu - bytie, pobyt). Tým chcel naznačiť, že človek je skôr miestom, kde prebieha udalosť bytia, v ktorom bytie rozumie seba samému a tým sa ukazuje. *Dasein* si musí svoju existenciu nejako zabezpečiť, nemá ju zaistenú, musí sa o ňu starať. Heidegger tvrdí, že starosť (nem. *Sorge*) je jedným zo základných tzv. existenciálov. Ak však nie sme zabezpečení a musíme sa starať o svoju existenciu, označuje to, že k našej existencii patrí „nehotové“ bytie. Nachádzame sa v čase a tento čas si sami rozprestierame, sami sa „časujeme“. Časovosť označuje „vrhať sa“ vpred, smerovať k niečomu, čím ešte nie sme. To predpokladá, že človek je svojou vlastnou budúcnosťou, že je projektom seba samého. Existuje len vtedy, ak má pred sebou priestor pre taký projekt. To, čím ešte nie je, patrí prítomne k tomu, čím práve je. Táto prítomnosť mu nemôže byť zobratá, pretože tým by prestal mať možnosť aktívne sa „časovať“, a teda vlastne existovať. Ale mať u seba svoju budúcnosť, označuje vedieť o nej – t.j. vedieť o svojej konečnosti a o svojej smrti. Človek je bytosť smerujúca k svojej smrti. To, že smrť prináleží k tomu, ako sme práve teraz, potvrdzuje podľa Heideggera skutočnosť, že smrť je z celej našej existencie jediná skutočnosť, ktorá nám nemôže byť zobratá a ktorú si sami musíme prežiť – v smrti, a iba v nej sme nezastupiteľní, smrť nám nemôže byť odobratá.

Heidegger tak skonštruoval existenciu človeka, ktorá je zodpovedná za svoje bytie. Práve na tento moment nadviazal jeden z najplyvnejších prúdov filozofie 20. storočia, ktorý sa programovo dotýka problémov človeka, a to existencializmus.

Človek je podľa existencialistov bytosť, ktorá existuje tak, že je zainteresovaná vo vzťahu k svojmu bytiu, že jej ide o toto bytie, obstaráva si svoj vzťah k nemu. To je možno realizovať len v priestore sveta, v ktorom jestvujú veci aj iní ľudia. Ale svet si nevyberáme, rodíme sa doň, je nám vnútený, sme do sveta vrhnutí. Sme teda na jednej strane slobodné bytosti zodpovedné za svoju existenciu, na druhej strane sme ale obmedzení tým, čo sme si nezvolili. Práve tieto a ďalšie otázky nášho pobytu vo svete riešia rozličnými spôsobmi predstavitelia existencializmu, najmä A. Camus, J.P. Sartre, G. Marcel, K. Jaspers. K základným myšlienkam existencializmu inklinovali aj predstavitelia

tzv. filozofie dialógu (dialogický vzťah Ja – Ty), osobitne M. Buber a E. Lévinas.

Všeobecne môžeme konštatovať, že doterajšie filozofické koncepcie človeka zväčša zdôrazňovali jeden aspekt: buď povyšovali stránku iracionálnu (napr. existencializmus), pudovú (ako Schopenhauer, Nietzsche), alebo naopak stránku rozumovú a špekulatívnu. Obdobne jednostranne dopadli aj pokusy o „spredmetnenie“ ľudského konania, o jeho začlenenie do prírody a spoločnosti: marxizmus vnímal produkujúceho človeka len ako proletára, Feuerbach skonštruoval človeka ako zmyslovo-biologickú bytosť uzatvorenú v sebe samej.

Preto sa postupne stávalo žiaduce konštituovanie serióznej filozofickej disciplíny, ktorá by sa zaoberala človekom v jeho celistvosti, tj. v jednote jeho živočíšnej i duchovnej existencie, ako aj v kontexte jeho vzťahov k svetu a spoločnosti. Ponímanie človeka v jednote označuje aj po novom nazeranie na rozsiahlu mnohovýrovnú sféru ľudskej existencie: na kultúru a techniku, všeobecne na celú civilizáciu. Takto poňatá filozofická disciplína by mohla sformulovať aj zdarný metodický základ pre ďalšie príbuzné disciplíny, ktoré sa často rozvíjali samostatne: sociológiu, psychológiu, politológiu.

Tieto myšlienkové i metodické zámery realizovala od 20. rokov XX. storočia práve tzv. **filozofická antropológia**, ktorá sa pýta na celostnú povahu človeka a na jeho miesto v prírode. Tým sa zásadne odlišuje od čiastkových vied, ktoré sa v tej alebo inej parciálnej rovine dotýkajú problematiky človeka (biológia, sociológia, psychológia), ale aj od mnohých predchádzajúcich filozofických smerov, ktoré spravidla nazerali na človeka ako na jedno zo súcien, vybavené špeciálnymi atribútmi, a to zvyčajne bez širších historických a kultúrnych súvislostí.

Za historických predchodcov filozofickej antropológie sa považujú: I. Kant, L. Feuerbach, S. Kierkegaard, niektoré myšlienky nemeckého iracionalizmu a filozofie života. Zakladateľom filozofickej antropológie je Max Scheler (1874-1928), ktorý chápe človeka ako jednotu prirodzeného pudenia a ovládajúceho ducha. Jej ďalšími predstaviteľmi sú najmä Arnold Gehlen (1904-1976) a Helmut Plessner (1892-1985), ktorí sa venujú významu kultúry a techniky vo vzťahu k ľudskej prirodzenosti a umiestneniu človeka v hierarchii živých organizmov. Osobitne po II. svetovej vojne nadobudli značný ohlas koncepcie Teilharda de Chardina (evolúcia človeka a vesmírna evolúcia) a Hannah Arendtovej (tri typy ľudskej aktivity).

Filozofia 20. storočia, ako sme sa usilovali v texte úvodnej štúdie naznačiť, je prezentovaná množstvom škôl, prúdov a smerov. Tie najvýznamnejšie sme sa pokúsili rámcovo uviesť. Navyše, 20. storočie je spojené s takými filozofickými a mysliteľskými osobnosťami, ktoré nemožno jednoznačne zaradiť do jasne vyhraneneho myšlienkového prúdu (napr. O. Y Gasset, A. Schweitzer, G. Santayana, N. Hartmann, A.N. Whitehead, M. de Unamuno atď.).

Čo spôsobuje túto pestrofarebnú myšlienkovú „zmes“, aké sú príčiny rôznorodého myšlienkového smerovania? Jednou z nich je zrejme skutočnosť, že nijaký filozofický smer nevzniká na zelenej lúke, ale vždy reflektuje do určitej miery všeobecnú klímu svojej doby. Ak by sme mali charakterizovať 20. storočie jedným slovom, potom možno povedať – kríza, resp. všeobecná kríza ľudstva, najväčšia v jeho dejinách, globálna kríza. Raz ekonomická, potom politická, kultúrna a napokon ekologická – kríza, hroziaca možným zánikom ľudstva. Filozofia tak nemohla stať bokom tejto krízy, naopak, sama sa v nej zmietala a „koniec filozofie“ bol neraz ohlasovaný s väčšou alebo menšou intenzitou.

Druhou príčinou je zrejme relativizácia hodnôt v tom najširšom zmysle slova. To, čo sa nám kedysi zdalo byť absolútne, na sklonku 20. storočia nadobudlo úplne nové dimenzie, ktoré sme si v minulosti vôbec neuvedomovali. Preto vytvoriť jednoznačnú schému filozofického myslenia 20. storočia v tak skorom časovom horizonte je zrejme nemožné, preto začleňovať množstvo filozofických smerov a orientácií 20. storočia pod súhrnné pojmy scientizmu a antiscientizmu (resp. antropologizmu) by bolo asi zjednodušujúce. Medzi niektorými prúdmi však nachádzame relatívnu logickú a metodologickú, čiastočne aj chronologickú súvislosť. Svojou nadväznosťou vytvárajú akúsi líniu filozofického myslenia. Ide napríklad o líniu: fenomenológia – existencializmus – filozofická antropológia – hermeneutika alebo o líniu: novopozitivismus – logický empirizmus – logicko-analytická filozofia – filozofia vedy – lingvisticko-analytická filozofia.

Z tohto dôvodu nasledujúce príspevky nie sú usporiadané podľa nejakého jednotného kritéria, ale sú venované tým prúdom, smerom a osobnostiam 20. storočia, ktoré významne – v rovine teoretickej alebo praktickej – ovplyvnili myšlienkovú klímu minulého storočia a nastupujúceho tretieho tisícročia.

Doc. Jan Dříza, CSc.

SKEPTICKÁ OTÁZKA V SÚČASNEJ DEJINNEJ SITUÁCII

Mgr. Ján Kaliský

„Poznanie je úzka kľukatá chodbička, osvetľovaná zápalnou šnúrou.“

R. Gál

Príspevok sa zamýšľa nad dôvodmi, ktoré vedú k faktu, že súčasná filozofia je celá „nasiaknutá“ skepsou, až nihilizmom. Hľadá, ktoré myšlienkové príspevky to spôsobujú a ako sa odzrkadľujú v samotnej súčasnej kultúrno-spoločenskej situácii. Záver príspevku prináša niekoľko postrehov k prekonaniu a riešeniu takejto situácie.

FORMOVANIE HLASISTICKÉHO HNUZIA

Gabriela Jonášková, CSc.

Autorka príspevku „Formovanie hlasistického hnutia“ venuje pozornosť hlasizmu ako hnutiu národnej uvedomelej inteligencie a v tejto súvislosti poukazuje na jej program národného, politického, mravného i kultúrneho obrodzenia spoločnosti, ktorý sa opieral o odkaz slovenských národných buditeľov, osvietencov i o moderné myšlienkové prúdy západnej Európy na začiatku 20. storočia.

FILOZOFICKÁ TEOLÓGIA PAULA TILLICHA

Doc. Jan Dříza, CSc.

Filozofická teológia Paula Tillicha predstavuje zásadnú myšlienkovú koncepciu protestantskej filozofie 20. storočia. Autor sa v príspevku zamýšľa nad problematikou Tillichovho riešenia vzťahu človeka k Bohu, ktoré vedie od úzkej teológie k antropológii. Druhým obsahovým okruhom je poukázanie na Tillichovo netradičné riešenie vzťahu filozofie a teológie. Tretí okruh predstavuje Tillichovo upriamenie na vedomie tzv. moderného človeka a straty jeho náboženskej dimenzie.

BOH A SLOBODA **(Filozofické východiská a aspekty Rahnerovho chápania slobody.)**

Mgr. Martin Vašek

*Otázka vzťahu medzi ľudskou slobodou a slobodou Boha má v Rahnerovom myslení dôležité postavenie. Tvorí nielen ústrednú časť jeho diela *Hörer des Wortes*, ale je súčasťou i jeho ďalších spisov. Článok predstavuje Rahnerove poňatie slobody a hľadá jeho filozofické zdroje a východiská.*

VÝZNAM A PRÍNOS OSOBNOSTI LOSSKÉHO DO EURÓPSKEHO FILOZOFICKÉHO MYSLENIA

Tatiana Mandová, CSc.

Príspevok je venovaný náčrtu niektorých nosných myšlienok, na báze ktorých N. O. Losskij koncipuje svoju teóriu poznania. Išlo o novú teóriu poznania koncipovanú z platformy realizmu, ktorú samotný autor prezentoval ako intuitivizmus.

OBDOBIE „POST“, MONTAIGNOVE A NAŠE

Mgr. Ján Kaliský

„Nikdy nepochybíme, keď sa budeme držať prírody,
že najvyšším príkazom je konať vždy podľa nej.“
M. de Montaigne , „Eseje“

Autor sa pokúša zachytiť podobné momenty ľudského myslenia a konania v dvoch historicky odlišných obdobiach – súčasného a renesančného. Na renesančný svet sa pozerá cez Montaignove "Eseje", a aby poukázal na podobnosť oboch období, vyberá štyri body: celok, skepticizmus, každodenný život, antropocentrizmus.

ČAS OTÁZKY BYTIA

Mgr. Klement Mitterpach

Príspevok sleduje Heideggerove polozenie otázky bytia ako otvorenosti možnosti interpretácie fakticity výslovného pýtania sa, ktoré je konfrontované v tomto pýtaní sa so svojim „pred“ a to v podobe „predovšetkým a väčšinou“ interpretujúcich výkladov, ktoré zastierajú fakt predontologického porozumenia bytia. Štruktúra otázky bytia sa interpretuje vo vzťahu k jej vlastnej predbežnosti. Výslovné polozenie otázky bytia sa výslovne zdržiava vo vzťahu k vlastnému „pred“, pričom tematizuje sprítomňujúcu funkciu výkladu, vďaka čomu toto „zdržanie (sa)“ nadobúda existenciálne-ontologický zmysel.

SÉMANTIKA VO WITTGENSTEINOVOM LOGICKO-FILOZOFICKOM TRAKTÁTE

Mgr. Jozef Bugár

Práca je venovaná interpretácii niektorých dôležitých pojmov Wittgensteinovej sémantiky v Traktáte. Hlavná pozornosť je venovaná obrazovej teórii významu a Wittgensteinovmu chápaniu ideálneho jazyka. Autor poukazuje na hlbšie metafyzické pozadie sémantiky Traktátu a na niektoré prekvapujúce závery, ku ktorým vedie jej dôsledná interpretácia.

EXKURZ DO HODNOTOVEJ ETIKY

PaedDr. Ľubica Predanociová

Pluralitný charakter dnešnej doby sa odzrkadľuje v rôznorodosti pohľadov na riešenie aktuálnych morálnych problémov. Renesanciu hodnotového prístupu v oblasti teoretickej reflexie morálky možno považovať za aktualizáciu etiky hodnôt, hoci nie v rovine artikulácie nových hodnôt, skôr v spôsobe prístupov či rozširovania teritória pôsobnosti hodnôt.

Za predchodcu dnešnej hodnotovej etiky považujeme M. Schelera a N. Hartmanna. Scheler poníma hodnoty ako nemenné, objektívne kvality, Hartmann ako esencie, uchopiteľné vnútorným „zrením“, hodnoty sa nemenia, mení sa vedomie hodnôt. Neskôr sa etika hodnôt rozvíja vo viacerých variantoch, poslednou aktualizáciou je ekologická etika, prioritizujúca chápanie prírody ako zdroj a základ hodnôt.

ONTOLOGICKÝ ROZMER UMENIA. PRINCÍP AKTUALIZÁCIE VNÍMANIA A JEHO FORMY

Mgr. Viera Jakubovská

Umenie odstraňuje konvenčné a sankciované generalizácie, pozerá sa na svet z nových uhlov pohľadu, porušuje zaužívané vzťahy a súvislosti a stavia ich do nového svetla. Aktualizuje naše vnímanie, ozvlášťňuje svet i náš život v ňom. V umeleckom diele nehľadáme podobnosť medzi tým, čo je v diele znázornené, a tým, čo vieme o svete, ale hľadáme v ňom to, „čo sa v ňom deje“, alebo inak povedané, v diele sa ukazuje to, čo nebolo predtým vidieť. Aktualizujúci a ozvlášťňujúci moment estetického postoja sa môže realizovať rozličným spôsobom: škaredosťou (Chaim Soutine), brutalitou (Rudolf Filo), lyrickosťou a zázračnosťou (Marc Chagall), fantazijnosťou a bizarnosťou (Michelangelo, El Greco, surrealizmus), negáciou a provokáciou (dadaizmus, pop-art), aktualizáciou vnímania netradičnou formou prezentácie umeleckých diel (výstava ako totálne umelecké dielo), aktualizáciou vnímania prostredníctvom návratov (nová figurácia) a podobne.

KONTAKTNÉ ADRESY

*Katedra filozofie FF UKF Nitra
Hodžova 1
949 74 NITRA*

Doc. Jan DŘÍZA, CSc. († apríl 2004)

*Prom.fil. Gabriela JONÁŠKOVÁ, CSc.
email: gjonaskova@ukf.sk*

*Mgr. Martin VAŠEK
email: mvasek@ukf.sk*

*Tatiana MANDOVÁ, CSc.
email: tmandova@ukf.sk*

*Mgr. Klement MITTERPACH
email: kmitterpach@ukf.sk*

*PaedDr. Lubica PREDANOCYOVÁ
email: lpredanocyova@ukf.sk*

*Mgr. Viera JAKUBOVSKÁ
email: vjakubovska@ukf.sk*

*DOKTORANDI KATEDRY FILOZOFIE:
Mgr. Ján KALISKÝ
Mgr. Jozef BUGÁR*

PHILOSOPHICA 6

kolektív autorov

- Vydavateľ:** Filozofická fakulta
Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre
- Autori:** Jan Dříza, Gabriela Jonášková, Martin Vašek,
Tatiana Mandová, Klement Mitterpach,
Ľubica Predanocyová, Viera Jakubovská,
Ján Kaliský, Jozef Bugár
- Výkonný redaktor:** Doc. Jan Dříza, CSc.
- Redakčná rada:** Prof.PhDr. Jaroslav Martinka, CSc.
Doc.PhDr. Milan Štefanko, CSc.
- Jazykový redaktor:** PaedDr. Lubomír Kralčák
- Technický redaktor:** Marta Kubaľáková
- Vydanie:** prvé
- Rok vydania:** 2006
- Náklad:** 200 ks
- Rozsah:** 164 strán
- Tlač:** Vydavateľstvo Michala Vaška
Nám. Kráľovnej pokoja 3
080 11 Prešov

ISBN 80-8050-677-9